

Montevideo:**ALFE 2, Puchet og Genis. Pædagogisk filosofi 1**

Departemento de historia y filosofía de la educación, Instituto de Educación: 2º congreso de Filosofía de la educación. 21, 22 y 23 de marzo de 2013, Universidad de la republica, Montevideo, Uruguay. ISBN: 978-9974-0-0925-7

Enrique Puchet: *De filosofía y educación. Cuidado de sí y conocimiento de sí (Colección Marginalia)*, med prolog og epilóg af Andrea Díaz Genis, Universidad de la republica (Uruguay): Ediciones de la fuga, 2013, 95 sider.

Enrique Puchet & Andrea Díaz Genis (red.): *Inquietud de sí y educación. Hacia un replanteo de la Filosoofia de la Educación (I)*, Montevideo (Uruguay): Grupo Magro, 2010, 254 sider.

Dette er den første af en række anmeldelser om pædagogisk filosofi betragtet ud fra vidt forskellige perspektiver. For at udfordre med mine egne selvfølgheder har jeg indledningsvist valgt at tage så langt væk, som man næsten kan komme, nemlig til Montevideo i Uruguay. Her deltog jeg i foråret 2013 i den anden kongres for pædagogisk filosofi i Latinamerika, som blev afholdt på Universidad de la Republica (UdelaR). Den latinamerikanske forening for pædagogisk filosofi hedder *Asociación Latinoamericana de Filosofía de la Educación*, som forkortes til ALFE. Anden kongres er således ALFE 2. ALFE blev stiftet i 2010 i Bolivia, ALFE 1 blev afholdt i Brasilien i 2011, 2 således i 2013 og ALFE 3 afholdes i Mexico i 2015, hvor jeg planlægger at deltage.

I nærværende anmeldelse vil jeg indlede med nogle refleksioner over min egen vinkel og mødet med ALFE. Derefter vil jeg se lidt på CD'en med de indsendte oplæg til ALFE 2, og endeligt vil jeg se nærmere på to bøger, som er centrale for den pædagogiske filosofi i Uruguay. Begge bøger udspringer af samme forskningsprojekt på Institut for Uddannelseshistorie og filosofi på UdelaR, og hovedkræfterne er også de samme, nemlig Puchet og Genis. Den første bog, *De filosofía y educación. Cuidado de sí y conocimiento de sí* fra 2013 (*Om filosofi og uddannelse. Omsorg for sig selv og erkendelse af sig selv*) blev præsenteret på ALFE 2 og er en samling tekster af Puchet med forord og efterskrift af Genis. Den anden bog fra 2010, *Inquietud de sí y educación. Hacia un replanteo de la Filosofía de la Educación (Bekymring for sig selv og uddannelse. Hen imod en nyprojektering af pædagogisk filosofi)* er redigeret af Puchet og Genis, og indeholder en række mindre tekster fra de tidlige faser i forskningsprojektet.

Pædagogisk filosofi er en forholdsvis ung og stadig ret lille disciplin. En BA i pædagogisk filosofi tror jeg – efter snart syv år inden for disciplinen – slet ikke eksisterer noget sted i verden, og af Ph.D.-programmer kender jeg kun et enkelt i USA, der pt. ikke er åbent for ansøgninger. På MA niveau er der de senere år kommet en del engelsk-

sprogede masteruddannelser i Philosophy of Education, der typisk varer ét år, og lokalt har vi siden 2000 haft en toårig kandidatuddannelse i pædagogisk filosofi på Danmarks Pædagogiske Universitet, i dag under Aarhus Universitet. Det er alt.

Som forsker ansat inden for pædagogisk filosofi har man derfor ikke sin grundlæggende universitetsuddannelse i pædagogisk filosofi. Den typiske pædagogiske filosof er ansat på et institut for pædagogik på et universitet, på en læreruddannelse eller noget tredje, og dér har hun ansvaret for obligatoriske kurser i filosofi. Den pædagogiske filosof har derfor kun ganske få eller slet ingen lokale kollegaer i pædagogisk filosofi, og derfor betyder den internationale organisering meget, både for den enkelte pædagogiske filosof og for udviklingen af pædagogisk filosofi som fagligt felt. Internationalt er feltet selvfølgelig også ungt, ganske småt og løst koblet; men det er udbredt over det meste af kloden.

Kongresser for *Nordic* eller *European Educational Research Association* (hhv. NERA og EERA) har ofte over 2000 deltagere. Her kan sessioner om pædagogisk filosofi i heldige tilfælde trække måske 50 deltagere, og større er pædagogisk filosofi ikke på f.eks. Dansk Filosofisk Selskabs årsmøde eller World Congress of Philosophy. Endnu færre er de aktive oplægsholdere, og man lærer derfor hurtigt hinanden at kende. Typisk møder man i disse sammenhænge to slags pædagogiske filosoffer, nemlig uddannede filosoffer med pædagogiske interesser og uddannede lærere eller pædagoger med filosofiske interesser. Stadig er det dog ikke givet, hvad pædagogisk filosofi er, ligesom det heller ikke er givet, hvordan man overhovedet skal indkredse feltet.

Videnssociologien tager udgangspunkt i det materielle, altså i kongresser, foreninger, institutioner, forlag, håndbøger, tidsskrifter etc. Det er det udgangspunkt jeg har valgt her, og der kan man i et kritisk perspektiv tale om centrum vs. periferi. Der er således meget langt fra den pædagogiske filosofis centrum i London til det perifere forskningsprojektet i Montevideo, og jeg var sandsynligvis den eneste nord-europæer til ALFE 2. I hvert fald var jeg den eneste med et oplæg på engelsk, og det fik jeg først godkendt efter lidt forhandlinger. Pt. er jeg eneste ikke-latinamerikanske medlem af ALFE, men det kan ændre sig, for til ALFE 3 er engelsk blevet anerkendt som officielt sprog på linie med spansk og portugisisk. I den kritiske teori betragtes marginalitet imidlertid som en erkendelsesfremmende position,¹ og derfor mener jeg at selve den indholdsmæssige indkredsning af den pædagogiske filosofi som felt – ved hjælp af intuition, argumentation, definition, diskussion etc. – vil nyde godt af det valgte marginale udgangspunkt.

1 Se f.eks. min "Dussel's Critique of Discourse Ethics as Critique of Ideology", *Public Reason*, Vol. 2, no. 2, 2010, p. 84-101.

Første fordom, jeg måtte tage op til revision i forbindelse med ALFE 2, var præmissen for forrige afsnit, nemlig hvor lille pædagogisk filosofi er. Det skete i første omgang, da jeg fik accepteret mit oplæg om Hegel og dannelse som nummer 96, i anden omgang da jeg fik programmet og kunne se, at ikke blot var der accepteret 427 oplæg, der var også 2 hovedtalere, 17 rundbordssamtaler, 3 dialoger og 2 kurser eller workshops. Og endelig skete det igen, da jeg kom til selve kongressen, hvor man stolt kunne byde velkommen til over 700 deltagere. Så i Latinamerika er pædagogisk filosofi noget stort og vigtigt, som mange gode mennesker gerne vil identificere sig med. Her er det universitetets rektor og den humanistiske dekan, der indleder med at argumentere for demokratisering af erkendelsen, for uddannelse til demokrati, for etisk dannelse, for forsvaret for principper, for at bidrage til offentlige løsninger, for forpligtelsen til demokrati og socialitet etc. etc.

På spansk kan ordet 'filosofi' ligesom på dansk fungere både dagligsprogligt og akademisk, altså som betegnelse for både en løs samling idealer og en videnskabelig disciplin. Pædagogisk filosofi bliver således italesat som et ideal, der omfatter avanceret akademisk og videnskabeligt arbejde såvel som almindelig dannelse til kultur og demokrati. Og når 'pædagogisk filosofi' fungerer som en overskrift for en bred social, kulturel og politisk bevægelse, hvis bestræbelser motiveres af progressive idealer om retfærdighed og national identitet, så er det i Uruguay ikke bare ord; idealerne afspejles også i den materielle prioritering. Uddannelsen af republikkens borgere betragtes som essentiel, og den er derfor gratis, fri og åben for alle fra folkeskole til universitet. I et fattigt land med 3 ½ mio. indbyggere har man derfor over 100.000 universitetsstuderende, der flokkes i de nedslidte lokaler med moderne IT-faciliteter, der er langt mindre sikrede end i Danmark. Specielt hvad angår filosofi, ja, så er det meget populært, selvom det ikke giver undervisningskompetence i gymnasiet og derfor er den rene luksus.

På CD'en med de indsendte bidrag afspejles denne heterogenitet. Teksterne er således delt op i fem grupper: 'Pædagogisk filosofi som disciplin', 'Fortidens filosofiske begreber om uddannelse', 'Den pædagogiske filosofi og dens aktuelle problemer', 'Viljen til uddannelse som intervention i den sociale virkelighed' og 'Nye udfordringer for undervisningen i filosofi'. Blandt rundbordssamtalerne finder man tilsvarende f.eks. 'Pædagogisk filosofi som disciplin', 'Pædagogisk filosofi og aktuelle spørgsmål', 'Køn og pædagogisk filosofi', 'Uddannelse og humaniora', 'Psykoanalyse, filosofi og uddannelse', 'Uddannelsens filosofi og historie i Uruguay', 'Filosofiens intervention i det sociale livs problemer. Rekonstruktion af filosofien ifølge Dewey', 'Filosofi og pædagogik på landet', 'Undervisning i og læring af filosofi' og 'At undervise og lære filosofi i samtidens epistemologiske kontekst'. Jeg valgte bl.a. at følge en session om 'Filosofi med børn og unge', hvor det fælles udgangspunkt var programmet *Philosophy for Children* og de bevidsthedsmæssige og pædagogiske

gevinster, det kan give, f.eks. for gadebørn i Barcelona (se www.hiphoplabor.org).

I Latinamerika er overskriften 'pædagogisk filosofi' altså noget, der samler! Specifikt hvad angik ALFE 2, så forekom pædagogisk filosofi at være social og politisk på alle niveauer, både teoretisk og i praksis, både inden for universitetets mure og uden for. På vejen fra hotellet til universitetet passerede jeg f.eks. hver dag *Paseo de los derechos humanos*, Menneskeretspassagen, og i hele det indre Montevideo har veje og pladser navne, der henviser til republikkens politiske historie, frigørelse og uafhængighed.

Puchet og Genis' to udgivelser fra 2010 og 2013 er på den baggrund overraskende læsning. Her spiller politik nemlig en meget underordnet rolle. Udgangspunktet er som nævnt et forskningsprojekt på UdelaR, og som titlerne på bøgerne giver også titlen på projektet en idé om hvad det hele handler om: Bekymring for sig selv, omsorg for sig selv og erkendelse af sig selv. Inspirationen er den sene Foucault og især hans forelæsnings fra 1981-82, der er udgivet i 2001 under titlen *L'Herméneutique du sujet*, altså *Subjektets hermeneutik*, udgivet på spansk 2006 (2010:9; 2013:5). Det er i disse forelæsnings, Foucault angiveligt for første gang fremhæver den senantikke filosofi for dens idé om omsorg for sig selv, et tema som får stor betydning for bind to og tre af *Seksualitetens historie*. I forelæsningerne fungerer idéen således som en påmindelse om den moderne subjektivitets skrøbelighed ved at vise det historiske ved det mest intime i vores liv, nemlig forholdet til os selv. For Foucault betyder det imidlertid også en mulighed for at reformulere det politiske problem fra en kamp mod politisk dominans og økonomiske udbytning til en kamp mod identitetens tunge åg.

For forskerne på UdelaR har begge aspekter været vigtige. Først og fremmest har de dog ladet sig inspirere til ud fra et pædagogisk perspektiv at genlæse "filosofien" – i éntal – for i "den vestlige tradition" at finde de "elementer", som forvandler den til et "radikalt bud" på en "transformation og en konstruktion af det menneskelige i sin helhed" (2010:10). Denne tilgang til pædagogisk filosofi afspejler sig udvalget af filosoffer, der skal genlæses. Her spiller Sokrates, den unge Platon, Seneca og Epiktet hovedrollerne med andre stoikere, Epikur og kynikeren Diogenes i de vigtigste biroller, alt sammen inden for en horisont af tænkere som Nietzsche, Werner Jaeger, Heidegger, Augustin og ikke mindst den franske filosofihistoriker, Pierre Hadot. Endelig skabes der forbindelser til først og fremmest psykoanalyse og kristendom, men også f.eks. til taoisme (85-92).

I 2013-bogen definerer Genis filosofien som "en generel form for kultur, som involverer et forslag til forandring, en pædagogik for den menneskelige slægt" (2013:6), og mere specifikt, en form for "spirituel øvelse", som "værd-sætter øvelser i rationalitet". Det drejer sig specielt om at opøve "evnen til at tænke og teoretisere om den menneskelige væren", som er en del af den "dannelse", som øvel-

serne "befordrer". Filosofen bliver derved "pædagog", "uddanner", "rådgiver", "lærer", hvis betydning bl.a. består i "evnen til at læse og værdsætte det klassiske". En vigtig opgave for filosofen er således at lære andre at "tænke og læse godt, altså læse idet man uddrager det her og nu værdifulde". I den forstand er filosofen en "lærer", en "profesor" (7).

For Puchet rejser læsningen af de klassiske tekster en række spørgsmål, som han mener, er værd at stille sig, også i det moderne samfund. Som Genis understreger, så har han en ganske "særlig skrivestil" (7), og jeg må indrømme det er længe siden jeg har haft så meget brug for mine spanske ordbøger som i læsningen af Puchet, også fordi dette er en del af filosofien, som er mig forholdsvis fremmed. Teksterne er en slags personlige kommentarer til læsningen af de klassiske tekster, der kredser om de valgte temaer, omsorgen eller agtelse for sig selv, bekymring eller ængstelse for sig selv, selverkendelsen og deres indbyrdes forhold.

I Puchets læsning af Epiktets *Afhandlinger* fremhæves to sider af stoicismens omsorg for sig selv, der peger i hver sin retning, nemlig dels optagetheden af den daglige dont, dels idealet om vismanden. Stoicismen bliver på én gang "mester for anstændig urbanitet og inspirator for en ekstrem streng træning af sig selv" (9). I forhold til førstnævnte undersøges sociale roller, og der gives detaljerede formaninger om at "opføre sig pænt", være "ansvarlig" og gøre det "som er passende" (10), idet man udvikler "den menneskelige natur", altså menneskets "sociale instinkt". Man kan her tale om "værdier", "skikke og institutionelle normer", der er forbundet med "republikanismen og den ikke-religiøse moralske opdragelse" (11). Med et fokus på dyder og principper trækkes man dog i retning af "transindividuelle" værdier, altså ud af det politiske samfund, *polis* og i retning af den globale menneskehed, "*cosmopolis*", hvis "rationelle universalitet" Hegel betragter som "tom". Sammen med denne tendens ser Puchet også en udvikling bort fra det politiske i retning af at blive en "god funktionær" (13) i staten som bureaukrat, idet man accepterer det romerske imperiums hierarkier.

Den anden figur, vismanden fremhæver helt andre træk. Vismanden har som ideal en "selvbeherskelse", som gør ham – hankøn på spansk! – "utilgængelig for begær som ikke kan tilfredsstilles", "selvtilstrækkelig [...] og uovervindelig over for modstandere" (14). En sådan figur kræver at man lader "sjælens hegemoniske del" styre sig i overensstemmelse med hvad der er "passende for en rationel natur". Hvert enkelt individ skal "på en kosmisk skala" vide sig en del af "en af Gud ønsket global orden". Her fordres der en "streng disciplin", et "permanent arbejde med sig selv" og en tilladelse til at "opgive livet", altså at begå "selvmord", hvis det bliver helt umuligt at opføre sig menneskeligt. Det er i den forstand at "omsorg for sig" betyder at være "uafhængig", at "man er fri hvis man ønsker der", og at "alt slaveri er frivilligt". I ens studier bliver det afgørende at tilgå flere mulige fortolkninger for

derigennem at opnå den tilstrækkelige klarhed, som den stoiske filosof ønskede med henblik på "kunsten at leve" (15).

For vismanden er det vigtigste det "fredelige, fornuf-tige samliv". Den "filosofiske uddannelse [eller: opdragelse]" består i at kunne sondre mellem det, der afhænger af en selv, og det, der ikke gør, altså mellem på den ene side ens person og handlinger, på den anden f.eks. "kroppen, dens dele, vores besiddelser, forældre, søskende, børn, fædreland" (16-17). Udvikles skal "den personlige doms autonomi" (18), altså dømmekraften. Det er her, man kan tale om at være fri. Ingen kan tvinges til at "acceptere en fejl", ingen kan forhindre en i "at bifalde sandheden"; "hvad du bidrager med er din dom" (19). Og det er også her, at stoicismen leverer muligheden for at omdefinere politik, nemlig som en "ophøjet politik" (23), der handler om "vitale holdninger", altså hvordan man skal leve stillet over for beslutninger vedrørende "ulykke, frihed og slaveri" (21).

Som Puchet er udmærket klar over, så rejser dette en række indlysende indvendinger, bl.a. af ideologisk karakter, ud fra skepsis, i forhold til autoritet etc., og dem diskuterer han i resten af 2013-bogen, bl.a. med læsninger af Seneca og den tidlige Platon. Detaljerne er det ikke stedet at komme nærmere ind på her, men det er påfaldende, at Puchet kun i meget afdæmpede termer – f.eks. "som vi tenderer at tænke" (49) – anbefaler stoiske pligter og dyder som relevant inspiration for nutidig pædagogisk filosofi. Uden tvivl har Puchet taget Foucault alvorligt, når han – ifølge Valentin Guerreros – helt eksplicit understreger, at man ikke kan tage disse antikke filosoffer som forbilleder (2010:163).

Her er Genis mere klar i mælet i sit efterskrift. Med henvisning til Platons *Symposium* bestemmes den rette kærlighed som kærligheden til viden, filosofi (2013:84). Kærligheden mellem "mester og discipel" kan med henvisning til psykoanalysen kaldes en "overførsel" (85), og derfor bør den overskrides. Det vigtige for pædagogisk filosofi er, at Platon med en "god opdragelse" mener, at man skal lære at "styre sig selv" før man kan tiltros at "styre andre" (87). Hvad angår omsorgen for sig selv er det ikke blot sjælen, det drejer sig om, men "hele livet" (90). Og her understreger Platon i *Laches*, at man i "det virkelige liv" skal harmonisere "sit eget levned med ord og gerninger" (92). Her kan hun knytte an til Foucault, der netop fremhæver traditionen i filosofien for at tænke ens eget liv som en skabelse af et værk ud fra "etiske grunde" (93), ligesom hun kan understrege, at vismanden i form at Sokrates "kræver af os fordi han kræver af sig selv". Filosofien er derfor ikke kun en begrebslig eller teoretisk aktivitet, men en "livsform", der gennem en et pædagogisk forhold til "læreren" – eller "mesteren" – søger at transformere personers eksistens ud fra "selverkendelse og selvomsorg" (94).

I 2010-bogen udviser Puchet igen tilbageholdenhed. Her får vi læsninger, der i lidt kortere form indkredser

og reflekterer over nogle af de samme temaer, især med henvisning til Seneca. I forhold til den nyere bog, lægger både Puchet og Genis her større vægt på vismanden som modelleret over lægen og terapeuten, ligesom idealet om sjælefred fremhæves (2010:39-51, 65-84). Disse aspekter af stoicismen analyseres af Marcelo Real i forhold til Augustins *Bekendelser* i et af antologiens mere dybdegående bidrag (135-160). Fremhæves bør også allerede nævnte Guerrerros, der bl.a. bygger sin argumentation for ovennævnte påstand på et interessant interview med Foucault, der blev foretaget umiddelbart før hans død og derfor ikke blev censureret (162). Fra pædagogisk psykologi leverer Ana Maria Fernández to glimrende bidrag om hhv. erotik og etik i undervisningen ud fra især en læsning af Platon (93-105) og *mathémasis* som det, man kan lære en elev ud fra især Lacan (109-17). Endelig bør også to virkelig interessante bidrag om tid og øjeblikket nævnes. Marcelo Real sammenligner tid i den antikke terapi med kristendommens (135-160) og Natalia Barraco undersøger *kairos* som det øjeblik, hvor man griber tilværelsens mening hos Seneca (201-225).

Stort set alle bidrag henviser til Foucault og Hadot. Det samlede indtryk bliver en vinkling på pædagogisk filosofi, som understreger sammenhængen mellem viden og omsorg for sig selv, mellem videnskab og selveksamination. Med fokus på vismanden, lærerrollen og forholdet mellem mester og discipel forskydes pædagogisk filosofi i retning af alderdommen, der helt eksplicit bliver et ideal. Fokus bliver på læreren snarere end eleven eller den studerende, altså på afsender snarere end på modtager. Som kontrast har man f.eks. i Tyskland ofte fokus på den unges *Bildung*, mens man på engelsk ofte går ud fra undervisning og læring hos børn.

Så meget for vendingen mod det indre i *República Oriental del Uruguay*, altså Republikken øst for floden Uruguay, som er Uruguays officielle navn. I den næste anmeldelse tager jeg over på den anden side af Rio de la Plata til Buenos Aires i Argentina.

Asger Sørensen, Aarhus Universitet, Danmark
E-mail: aso@edu.au.dk